

ETF 6824

Andres Kuperjanov, Eesti Kirjandusmuuseum fo

Kel kukke põlnd, see vaatas tähtede järgi aega. Vaadati ikka Sõela ja Varda järele ja **Sandivanger** – see väiksem, see on Sandivanger – see oli ka tähtis. Ennevanasti oli santa ka, kus sant selle suure vankriga lähäb, tal põle raha, põle leiba ka, aitab küll, kui väikse vankriga saab asju ajada.

ERA II 159, 263 (37) < Risti

Nagu rahvaastronoomia teadetele kohane, leitakse samast lähedalt ka teine teade

Santvanker (Suur Vanker, taevas) AES < Risti

Üks varasemaid konkreetseid tähenimede üleskirjutusi on 18 sajandi algupoolelt Vestringi sõnastikust **Hunt Härja kõrval**.

Järgnevalt vaatakski, kas siin on mingeid omavahelisi seoseid.

Suur Vanker

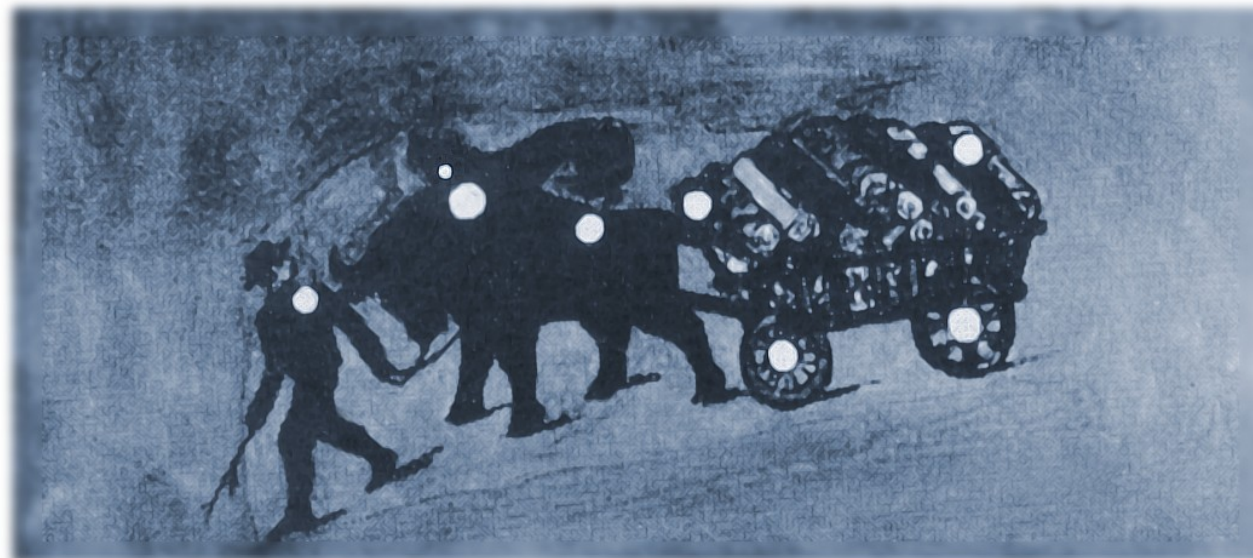
On meil üks tuntumaid tähtkujusid, tema vanimaks nimemeks arvatakse **Odamus**, mille lähim analoog on soome Otava.

Selle nime tähendus on kahjuks teadmata

Suur vanker on olnud üheks tähtsamaks aja määramisel kasutatud tähtkujuks..

Hunt Härja kõrval

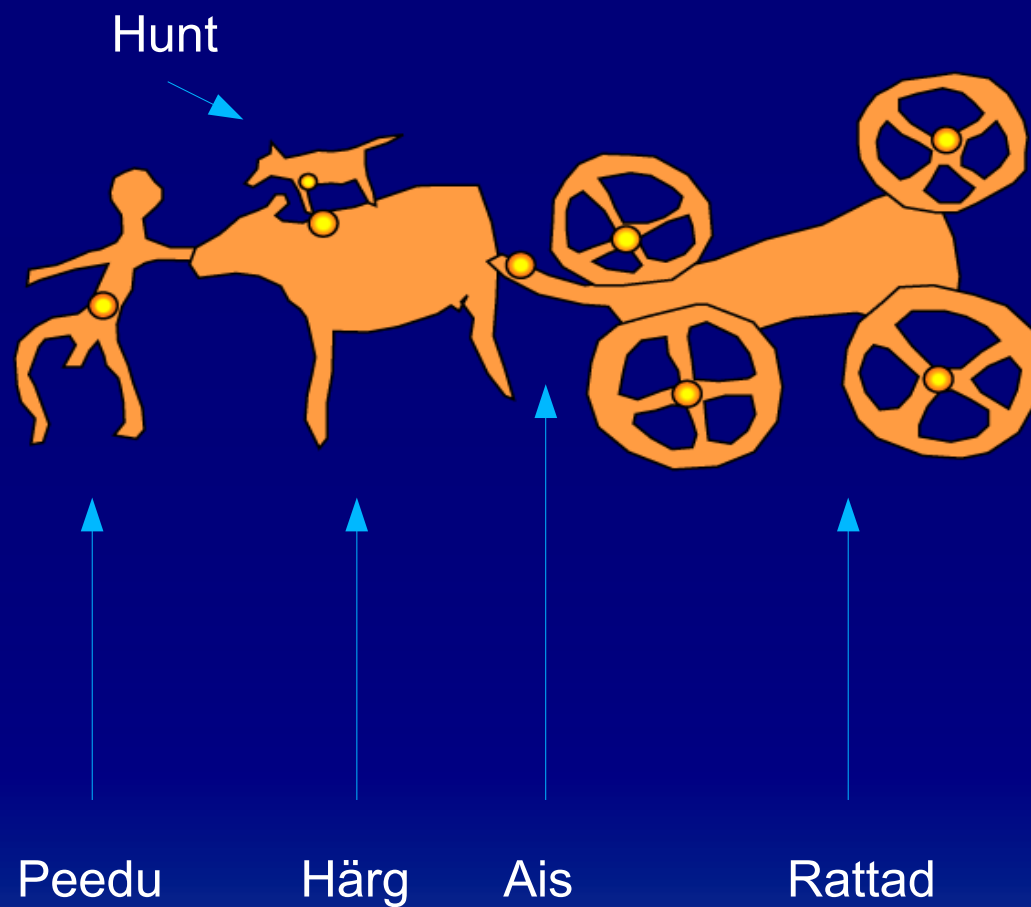
Esmalt mainitud Salomo Heinrich Vestringi poolt 18. sajandi alguses raamatus *Lexicon Esthonio Germanicum*, Hunt on nõrk täht Alcor heleda tähe Mizar kõrval.

18 sajandi lõpul vormistas Jakob Hurt oma *Eesti Astronomia* põhjal loo peremees Peedust, kes oma vankriga läbi metsa läheb. Hunt murrab härja ja kuna see on seaduse vastane, siis rakendab Vanaisa hundi härja kõrvale vankri ette ning tõstab nad kõik taevasse teistele hoiatuseks. Seda natuke rahvusromantiliselt vormistatud lookest on trükitud väga paljudes õpikutes ja seda on peetud lausa eesti tõeliseks omaks astraalmüüdiks.

Hunt Härja kõrval

Jakob Hurda põhjal

Hunt Härja kõrval

Sloveenia juhtum

Püha Martin vedas puid oma vankriga, kui tuli hunt ja murdis ta härja ning lõhkus aisa, sellepärast on ais viltu. Martin rakendas hundi härja kõrvale vankrit vedama ja nagu eesti jutuski kipub hunt vankrit metsa poole vedama.

Slavina na Pivki (Bilc 1818)

Zvezdna imena in izročila o zvezdah med slovinci

Milko Matičetov 1973

Ja otse loomulikult oli autoril sel ajal teada et ainsa juhtumina kus sellist motiivi tähtedele on rakendatud, on Sloveenias.

Kuid ta jätkab temaatikat ja avaldab 1977 aastal *Encyclopedie des Märchen* artikli *Bär (Wolf) im Gespann* (AaTh 1910).

Hunt Härja kõrval

Selgub, et metsloomade rakendamine on üks pühakute suhteliselt levinud imetegudest nii rooma kui kreeka katoliku kiriku aladel.

Näiteks St Luciusel juhtub samalaadne lugu kündmisel, tema rakndab adra ette härja kõrvale karu.

Samalaadne lugu juhtub pimedada pühaku St Hervega, ka temal murrab hunt kündmisel härja. Õnnetu pühamehe palvetest hakkab hundil piinlik oma patude pärast ja ta asub ise härja asemele ning aitab töö lõpetada.

Jaques de Tarantaise oli Pärsia kuningat teeninud Süüria rüütel. Kui ta ehitas kirikut ja vedas metsast puid, tuli suur karu ja murdis härja. Pühak heitis karule ette tema pattu ning karu lubas end vankri ette rakendada. Kui tööd olid tehtud, tahtis külarahvas karu tappa, kuid pühak veenis neid karu vabastama.

Hunt Härja kõrval

Makedoonia Sv Naum Orchidski

Hunt Hārja kōrval

Makedoonia Sv Naum Orchidski

Hunt ja Härg

Hundi vankri ette rakendamisega on veel hakkama saanud parun Münchhausen ja Eiseni järgi ka ühe Nõva mehe vanaisa.

Aga üks huvitav hundi ja härja motiiv leiti 1980ndatel aastatel remondi käigus ühelt viini majalt Bäckerstrasse 12.

Hunt ja Härg mängivad, härjal on väga võidurõõmus nägu.

Hunt ja Härg

16 sajandi algupoolel oli Martin Lutheri algatatud protestantism haaranud Viini täielikult. See eimeeldinud Ferdinand I, kes kutsus 1551. a. jesuiidid korda majja looma ja taastama katoliiklust. Pea sada aastat kestnud verine sõda lõppes 1648. aasta Westphalia rahuga. Ning sellel freskol sümboliseerib härg katoliiklust ja hunt protestantlust.

Härja prototüübiks peetakse sageli Toomast Aquinost, kes on üks katoliikluse olulisemaid ideolooge. Sellise hüüdnime sai ta oma õpetajalt Albertus Magnuselt.

Olen kohanud ka sellist kirjeldust Katoliiklus ja protestantism on nagu hunt ja härg rakendatud ühe vankri ette, üks tirib vankrit kodu poole ja teine üritab seda metsa vedada.

II. REG. II.

Dum raptum super astra vides, Elifæe, Magistrum,
Aufers deciduam, præmia magna, togam.
Veste sub hac, plenus sub qua fuit igne propheta,
Non frigere Dei cor in amore potest.

*Der Mantel fällt dir zu, da Gott Euch beyde trennet
(dich, Jünger, und Prophet) durch feurige Gestalt.
O Mantel (theure Gab!) drinn der Prophet gebrennet
in dir wird wol kein Mensch an Gottes Liebe kalt.*

Sandivanker Praeguses eesti keeles tähendab sant mentaalselt või füüsiliselt vigast inimest. Varasemas keelepruugis tähendas sant aga pühakut, sanctus. Nagu eelnevast näeme, on hundi-härja motiiv olnud kunagi ilmselt laialt levinud, ka fraseologismide andmebaasist võib leida *nagu hunti härja kisuvad — üks metsa, teine kodu poole*. O. Loorits väitis, et kadrisandid on seotud Linnuteega ja on ka avaldatud arvamust, et mardisantidel võib olla mingi seos Suure Vankriga, siis eelnev näib seda kinnitavat. Ka vähemalt üks Kodaverest pärit tekst näitab, et seos St Martiniga pole tundmatu *Märt – vanad seletasid vaat kus Härg ja Märt*.

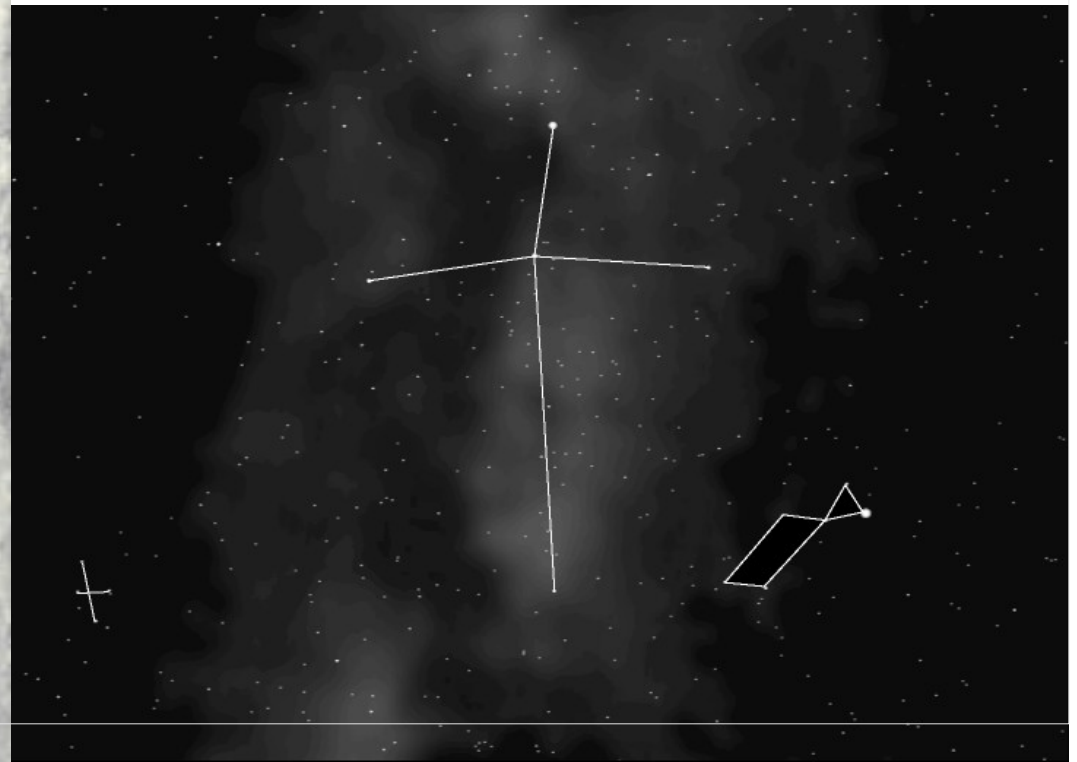
Eelija vanker on teine väga tuntud ja laialt levinud Suure Vankri rahvapärane nimi.

Suur ja Väike Rist

Need tähtkujud on selliselt kirjeldanud 6. sajandil **St Gregorius Toursist**.

Tema *De cursu stellarum* 573. a oli juhendiks munkadele palvuste jaoks ajaarvestuseks tähtede järgi suur Rist on Luik Väike Rist on Delfiin. Need nimed on ka väga laialt levinud. Seesama Gregorius oli ka eelpoolmainitud Toursi mehe St Martini biograafia ja hagiograafiliste tekstide koostajaks. Püha Martini imetegudest sai ta kokku 4 raamatut.

RO CUSTODI ACQUERENDI. ET DECUBANS
IN TERRA CUM COELO NON CELESTIS DORSIS
UT NON COENAS SECRETA TURSIOUL. DICTE PA
CRO. TEMPUS EST ENIM UTIAM COPTARE
DE PATRIA DECEAMUS. DEO QUE MONEO
UT IN HAC NOCTE CUM EQUOS AD CLAUDEN
DIUM ADDUXERIS SOPORE NON DE PRÆVA
RIS. SED CUM PRIMO TE UOCATAUERO AD
SISE TAM QUAE MIBIS UOCATAUERAT ENIM
BARBARUS ILLE MOLTOS PARENTHUM SUO
RUM ADAEPULUM. SICE QUOS ERAT CONTE
CHUS QUAE ACCIPERAT PILLAMILLIUS. ME DIA
LUPICUS NOCTE AC CONUIUIO SURCENTIUS
C. EQUUS DAVIS PROSECUTUS EST LEONCEX
TUM DOMINIS IN COMPARTO. PORRIGENS
QUECE LIBERE IN DE TATUM CHUS. APEADU
HOMO. DICIT UO CREDI TURSO CERIBDESI
GALCAS. QUANDO ENIM UOLUNTATE ADHI
BIBIS. UPEADU PUIS. EQUITIBUS EIUS
CAS IN PATRIAM UAM. HOC QUAE SHOCODE
LECTANS DIXIT SIMILITER ET ILLE IOCLA

Kokkuvõtteks

- ★ Jakob Hurda avaldatud jutt Suurest Vankrist on olnud ilmselt laiemal levikuga, võimalik, et see on tulnud meile juba koos Suure Vankri enda nimega ja ilmselt ei ole eesti algupära.
- ★ Võimalik, et Sandivanker on seotud konkreetsemalt St Martini hagiograafiliste tekstidega.
- ★ Säilinud fragmentide põhjal võib arvata, et omaaegne globaliseerumine on olnud sama ulatuslik nagu see on kaasajal

